

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs f 4,— per jaar. Buitenland f 5,60 per jaar, voor België f 4,60.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

GEORGANISEERD HUMANISME

Er zijn nogal wat mensen en hun aantal is onder de buitenkerkelijken naar verhouding heel groot, die een intense hekel hebben aan alles wat maar met organisatie en organiseren te maken heeft. Dat is uiteraard hun goed recht en ze zullen er ook wel argumenten voor kunnen aanvoeren.

De vraag is echter of die argumenten wel zo erg steekhoudend zijn. We moeten altijd denken aan die bezoeker van een bijeenkomst van een plaatselijke groep van het Humanistisch Verbond, die verklaarde beslist humanist te zijn, zeer veel sympathie te hebben voor de doelstellingen en voor hetgeen werd gedaan, maar toch geen lid te zullen worden omdat hij nu eenmaal tegen het organiseren van een levensovertuiging was. De voorzitter poogde hem uit te leggen, dat het er niet om ging zijn overtuiging binnen een organisatie te vangen, maar met die organisatie als middel iets te bereiken, wat zonder organisatie niet mogelijk zou zijn. En, om dat laatste nog eens te illustreren wees hij er op, dat als niemand de zaal gehoord zou hebben, de uitnodigingen geschreven en verstuurd, de spreker uitgenodigd enz. enz., de geachte aanwezige niet eens de kans zou hebben gekregen van zijn opvattingen blijk te geven. En hoe simpel het misschien ook mag lijken, het beleggen van een bijeenkomst eist voorbereiding, eist organisatie, berust op mensen die zich daarvoor verantwoordelijk voelen. Waarbij we dan nog maar willen afzien van het feit, dat ook nog ergens de gelden vandaan moeten komen.

Natuurlijk kunnen er tal van redenen zijn, die mensen er van weerhouden, ook al menen ze van zichzelf dat ze humanist zijn, zich aan te sluiten. Daar kan nog een stuk afkeer

in schuilen van wat vroeger als dwang werd ondergaan bij een wekelijkse kerkgang zonder innerlijke overtuiging, het kan wellicht verklaard worden uit de vrees dat georganiseerd humanisme de vrijheid van het denken zal aantasten en dogmatisch zal worden. En er is ongetwijfeld onder vele jongeren een afkeer tegen een binding, terwijl men juist prijs stelt op een grote mate van vrijblijvendheid.

Het blijft een onmiskenbaar feit, dat het georganiseerde humanisme, ondanks de grote en duidelijke belangstelling die er voor bestaat, de erkenning van zijn betekenis en het begrip voor zijn streven, nog in volstrekt onvoldoende mate de steun van het buitenkerkelijk volksdeel geniet. Dat is een punt van voortdurende zorg, omdat die steun onmisbaar is bij de uitvoering van de taak, die in veel sterker mate in omvang groeit dan mankracht en middelen toelaten.

Een half jaar geleden heeft het Humanistisch Verbond de mogelijkheid geschapen, om, zonder dat men lid werd, toch blijk te geven van waardering en tevens kennis te nemen van wat er in onze kring omgaat. Men kon vanaf dat ogenblik sympathisant worden voor het bedrag van f 10,— per jaar en al is het nog te vroeg om te zeggen dat dit een volledig succes is geweest, toch kan worden geconstateerd dat blijkbaar in een bestaande behoefte voorzien werd. Want zonder al te veel ophef en propaganda hebben zich inmiddels 1200 mensen als sympathisant laten inschrijven en we hebben er vertrouwen in, dat dit voorlopig nog wel zo zal doorgaan. Misschien was u het ook van plan, maar er nog niet aan toe gekomen. Een briefkaartje aan de Oudegracht 152 in Utrecht is echter al voldoende.

Vakantie 1962

De buitenwerkcommissie van het Humanistisch Verbond organiseert de volgende kampen. Voor nadere inlichtingen: Centraal Bureau, Oudegracht 152, Utrecht.

Kinderkamp 10—12 jaar Elspeet 14—21 juli f 39,50

Tentenkamp 13—15 jaar Texel 31 juli—10 aug. f 50,—. (vol geboekt)

id. id. id. 18—28 aug. f 50,—.

Familie zeilkamp te Langweer 4—13 aug. f 65,— per week.

„AL IS MIJN GLAASJE KLEIN”

Graag wil ik dit kwartier gebruiken, om u iets te vertellen over mijn overgang naar het Humanisme met weglating van al datgene, wat voor anderen geen waarde heeft. Dit doe ik niet alleen, omdat het zélf doorleefde het waarmerk der echtheid draagt, maar ook, omdat ik mij wel verplicht voel, rekenschap af te leggen, nu mij, de eer te beurt valt, voor een groot — althans potentieel groot — publiek te spreken. Onder u zijn er stellig enkelen, die mij als predikant hebben gekend. Deze enkelingen zullen zich waarschijnlijk afvragen, waarom hun vroegere dominee nu humanist is. Niet ieder zal een dergelijke koerswijziging zo maar goedkeuren.

Niet om mij vrij te pleiten — want ik gevoel mij in geen enkel opzicht schuldig —, maar wel om mijzelf te verduidelijken, wil ik tot u spreken over mijn overgang naar het Humanisme. Ofschoon de stap van het vrijzinnige Protestantisme naar het Humanisme geen grote stap is, moet toch vastgesteld worden, dat er twee essentiële verschilpunten zijn, die voor mij dan ook lange tijd grote problemen waren. Welke zijn deze verschilpunten? Allereerst de beoordeling van de dood en in de tweede plaats de *Godsvoorstelling*. Wat de beoordeling van de dood betreft: de doorsnee vrijzinnige Protestant geloof, dat de dood slechts een lichamelijke dood is en voor de ziel geen einde betekent.

Toen ik dit geloof een aantal jaren geleden was kwijtgeraakt en nog predikant was, schemerde mijn nieuwe opvatting door bij begrafenistoelagen en preken. In dit verband zeide eens een oude en wijze boer tot mij: „Velen van ons denken er net zo over als u, maar wij verwachten van u als voorganger, dat u wél in het hiernamaals geloof.”

Hoe eigenaardig deze uitspraak moge lijken, zij sloeg de spijker op de kop, althans wat de situatie betreft in een Drentse plaats.

Wat mij tot ongelooft in de onsterfelijkheid van de ziel bracht, was dezelfde overweging, die ongeveer 2500 jaar geleden Boeddha tot een overeenkomstige conclusie bracht, nl. de opvatting van de ziel als een samenbundeling en niet als een ondeelbare eenheid. Boeddha miste de wetenschappelijk gefundeerde feitenkennis, die aan ons ter beschikking staat. Woorden als „genen” en „chromosomen” waren in zijn tijd nog onbekende begrippen ook al zullen toen vage noties over erfelijke eigenschappen wel bestaan hebben. Des te genialer het inzicht van de Boeddha.

In ieder geval, wie vandaag de dag gezag toekent aan de onomstreden resultaten van biologie en erfelijkheidsleer, zal moeten inzien, dat er weinig in te brengen is tegen de opvatting, dat lichaam en ziel het zichtbare en het onzichtbare aspect zijn van het levende wezen en dat ze opgebouwd zijn uit een bepaalde „mélange” van erfelijke factoren. Dit inzicht leidt tot de conclusie, dat de dood

niet alleen het lichaam, maar evengoed de ziel doet verdwijnen.

Dit nuchtere inzicht, dat op biologische gegevens is gefundeerd, leidt tot een *verschuiving der waarden* bij ieder mens, die aanvankelijk onder de beademing van de Christelijke godsdienst wél in het voortbestaan van de ziel na de dood heeft geloofd.

Geen compensaties dus in hemel of hel. Het leven zelf draagt onherroepelijk vergelding en beloning, spijt en voldoening in zich. Dit behoeft allerminst in te houden — zoals wel eens ten onrechte beweerd wordt — dat men geen ernst meer met het leven op aarde maakt, omdat hemelse beloning en bestraffing wegvallen. Het leven op aarde wordt juist pas werkelijk belangrijk en gewichtig, wanneer men aanneemt, dat de dood het einde is, omdat ons leven op aarde dan *onze enige realiteit is. De hemel devalueert de aarde niet.*

Nu nog iets over het tweede punt, nl. de Godsvoorstelling, waarmee ten nauwste onze waardering van het gebed samenhangt. Het is de eigenaardigheid van Jodendom, Christendom en Islam, dat deze drie in dit opzicht verwante wereldgodsdiensten het geloof in een persoonlijk God als *vanzelfsprekend* aanvaarden.

Dit geloof in een als persoon opgevatte Godheid is het axioma van deze wereldgodsdiensten en staat dan ook feitelijk niet ter discussie. Is dit geloof werkelijk wel zo vanzelfsprekend? Letten wij op drie andere wereldgodsdiensten, nl. Hindoeïsme, Confucianisme en Boeddhisme, dan bemerken wij, dat deze religies uitgaan van het axioma, dat men zich God *niet* als persoon dient voor te stellen, doch als een onpersoonlijk Iets. *Geen Hij, maar Het*. Bovendien vinden deze Oosterse religies steun bij Westerse wijsbegeerte en Humanisme. Alleen al dit globale overzicht leert, dat het geloof in een persoonlijk God niet vanzelfsprekend is. In de laatste tijd is het atheïstische Communisme er nog bijgekomen, om de weegschaal der aantallen te doen doorslaan ten nadele van het geloof in een persoonlijk God. Vanzelfsprekend kan dit alles geen doorslag geven bij de bepaling van eigen standpunt. Wat voor mij de doorslag geeft, is een wijsgerig-kennistheoretische overweging. Wanneer men nl. uitgaat van het geloof in een persoonlijk God, is een persoonlijke relatie met God via het gebed mogelijk.

Martin Buber kenschetste deze relatie als „Ich-Du”-verhouding. Doch nu vraag ik mij af: kan men de relatie tussen God en mens aldus wel op een bevredigende wijze aanduiden? Beantwoordt deze relatie aan eigen ervaring? Ik meen van niet. Ter verduidelijking moge ik enige versregels van Jan Luyken aanhalen, die getuigde:

Toen Gij U geliefdet te openbaren,
Kwaamt Gij niet van boven nedervaren;
Maar in de grond van mijn gemoed
Werd het liefdelijk ende zoet.

Wat valt hieruit te leren? Wel, dit: God openbaart Zich niet van buitenaf in de mens, maar van binnen uit. Geen sprake dus van een „Ik-Gij”-relatie. Er valt geen scheiding aan te brengen tussen God en Schepsel. Spinoza sprak dan ook niet van God als Schepper, doch van God als „Deus sive Natura”, d.w.z. als God oftewel Natuur”.

Er is hier een opvallende overeenkomst met het vorige probleem dat wij bespraken: ik noemde lichaam en ziel twee aspecten van de mens, nl. het zichtbare en het onzichtbare aspect. Zo zou men God het onzichtbare en de Natuur het zichtbare aspect kunnen noemen van de totale werkelijkheid. U begrijpt wel, dat wie eenmaal het geloof in een persoonlijk God heeft prijsgegeven, hiermee ook zijn geloof in de realiteit van het gebed heeft opgegeven.

In de praktijk is de prijsgeving van het gebed bijzonder belangrijk en ingrijpend. Iemand zal misschien zeggen: „Wie niet meer bidt, kan niet meer religieus zijn.” Dit behoeft niet waar te zijn, als men inziet dat *atheïstische religie* een reële mogelijkheid is. Men zou atheïstische religie ook mystiek kunnen noemen. Jan Luyken was zulk een mysticus. Dat kunnen u en ik ook zijn, zodra wij beseffen, dat — om met Goethe te spreken — de natuur het levende kleed der Godheid is. U en ik zijn zelf ook een klein draadje van dit levende kleed. Anders gezegd: ook wij zijn openbaringen Gods, evenals ster, grassprietje en vogel — ieder op eigen niveau. Ik hoop, dat u aanvoelt, welke oneindige religieuze belevingsmogelijkheden in deze visie opgesloten liggen — ook al sluit deze visie het gebed uit, omdat zij God als iets onpersoonlijks opvat en daarom een „Ik-Gij”-relatie tussen God en mens uitsluit. Atheïstische religie dus; met andere woorden verbondenheidsbesef met de onzichtbare achtergrond der werkelijkheid, zonder dat men deze relatie in de vorm giet van de „Ik-Gij”-relatie.

Toen ik na lang nadenken tot beide zojuist geformeerde conclusies over de dood en over de Godsvoorstelling gekomen was, stond ik daardoor buiten het vrijzinnige Protestantisme, waarin ik jarenlang had geleefd. Voor mijn gevoel keerde ik hiermee terug tot mijn aanvankelijke, zij het toen nog weinig door-dachte, visie. Zo betekenden beide conclusies

voor mij tevens een terugkeer tot mijzelf, tot de visie, die bij mijn wezen past. Onder de beademing van het Christendom had ik deze visie een tijdlang prijsgegeven tot het ogenblik, dat de natuur weer sterker werd dan de leer. Daarom ben ik het zo hartgrondig oneens met de kerkvader Tertullianus, wanneer hij beweert, dat de menselijke ziel *van nature* christelijk is. Voor mijzelf geldt deze uitspraak in ieder geval niet, evenmin als voor de miljoenen Boeddhisten, Humanisten en Communisten, die de wereldbevolking telt.

Het axiomatische geloof in een persoonlijk God en in het hiernamaals is *niet* algemeen wenselijk, doch slechts typerend voor de aanhangers van Jodendom, Christendom en Islam. Ik vermoed, dat deze uiteenzetting niet ieder bevredigd heeft, doch ik hoop wel, dat een ieder deze uiteenzetting gerespecteerd heeft. Want wie in oprechtheid getuigt van wat in hem leeft, heeft recht op eerbied. Is het niet echt democratisch, om elkaar te eerbiedigen, ook al is men het niet met elkaar eens?

In dit verband denk ik aan de prachtige uitspraak van Frederik de Grote, die van zijn onderdanen zeide, dat in zijn koninkrijk een ieder op eigen wijze de zaligheid mocht zoeken. Voor een humanist is „zaligheid”: ten volle zichzelf kunnen zijn.

Wij moeten allen een eigen antwoord vinden op de grote levensvragen. Ik gaf u *mijn* antwoord. U moet het *uwe* geven. Ik respecteer uw antwoord, zolang gij bereid zijt, het ter discussie te stellen en het niet uit te roepen tot alleen zaligmakende waarheid. Het antwoord, dat u zaligmaakt, kan immers voor een ander funest zijn.

Zo kom ik tenslotte terecht bij het rijmpje, waarvan ik de aanhef boven mijn toespraak plaatste. Dit rijmpje is gemaakt door een oude arts, die het mij kort voor zijn heengaan meegaf:

Al is mijn glaasje klein,
Ik drink eruit.

Laat het mijn eigen zijn.

Mijn glaasje is klein, maar het is zelfgemaakt en geen serieproduct.

Mijn glaasje is misschien te klein en niet mooi genoeg in de ogen van anderen. Het zij zo. Maar ik ben er tevreden mee. Ik drink eruit. Laat het mijn eigen zijn.

P. D. VAN ROIJEN

Humanistische Correspondentiekering voor huwelijkscontacten opgericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht. Gaarne 24 ct aan postzegels insluiten. (adv.)

lezingen voor de radio

24 juni VARA 9.45 uur: L. Esmeyer: „Wij mensen”

1 juli VARA 9.45 uur: D. H. Prins: „Gemaskerd” en

8 juli VARA 9.45 uur: C. Cabout: „Vrijheid en verveling”

Het is wel een opgave, een geschreven portret te geven van een man als Karl Marx in circa 750 woorden. D.w.z. van een man, wiens leven, zeker in geestelijke zin, een eeuw ompant; wiens leer zich over de ganse aardbol heeft verbreid en zich tot in onze dagen met onverminderde kracht doet gevoelen; die tot de meest omstreden figuren van de laatste eeuw behoort, tot de felst gehate maar ook tot de schier vergoddelijke geesten van zijn eigen en van onze tijd. Karl Marx werd 5 mei 1818 geboren in een geëmancipeerd joods gezin te Trier. Vader Hirschel Marx, advocaat, stamde evenals de moeder, Henriette Presberg, uit een geslacht, waarin vele rabbijnen voorkwamen. Die vader was een typische zoon der Verlichting en ging dan ook, na de teleurstelling over het verloop van Revolutie en Restauratie in het Pruisen van die tijd, terwille van de sociale positie van zich en de zijnen over tot de Evangelische kerk. Het heeft de maatschappelijke carrière van zijn stamhouder weinig mogen baten.

Marx' jeugd, gymnasium in Trier, studententijd in Bonn en Berlijn, vertoont de trekken van de *Sturm und Drang* der Romantiek naast de brede eruditie van het Klassicisme. In de Grieken, Homerus, Aeschylus, maar ook in Shakespeare en Cervantes werd hij ingeleid vooral door de buurman van de familie Marx, baron Von Westphalen, wiens dochter Jenny, vier jaar ouder dan Karl, tot zijn levensgezellin zou worden. In wat voor leven en welk een gezellin! In Berlijn betoont hij de tomeloze wetensdrang en werkdrijf, die hem niet meer zullen verlaten en herhaaldelijk noodlotig zullen worden. Hij ondergaat daar ook de inwijding in Hegel maar voornamelijk via de kritische kring der Jonghegelianen. Als student in de rechten begonnen, voltooit hij zijn academische studie in 1841 met een filosofisch proefschrift over de Griekse wijsgeren Democritus en Epicurus. Maar Marx heeft dan wel ervaren, dat een academische loopbaan in het conservatieve Pruisen niet voor hem was weggelegd. Iets van de Pruisische geleerde, een zekere pedanterie inclusief, is hem zijn gehele leven bijgebleven, zoals ook Jenny von Westphalen, die haar man heldhaftig door afronden van misère trouw terzijde stond, soms, b.v. in de bejegening van de ongeregelde verhouding van hun beider onafscheidelijke vriend en toeverlaat Friedrich Engels met diens vriendin Mary Burns, haar aristocratische aard niet verloochende.

Na een korte journalistieke loopbaan, door regeringscensuur afgebroken, verlaat hij Duitsland. Hier „kan ik niet meer beginnen, hier vervalst men zichzelf”. En dan begint een emigrantenbestaan, dat met een korte onderbreking (in het Revolutiejaar 1848 keerde Marx naar zijn land terug, om spoedig weer uit te wijken) tot zijn dood toe heeft geduurd. Parijs en Brussel brengen hem in de sfeer van de politieke en sociale emigratie met al haar kwaliteiten en gebreken; het zijn de leerjaren in politieke en sociale theorie en praktijk, ook al draagt deze laatste een ietwat onwezenlijk karakter. Het is de tijd van de zgn. Jeugdgeschriften, een afrekening, via eigen verwerking, met Hegel

KARL MARX (1818-1883)

en de Jonghegelianen, maar ook met Proudhon en allerlei Franse utopisten. Afrekening ook met de politieke romantiek in die emigratiesfeer van Duitse handwerkers. In Brussel schrijft hij voor hen het Communistisch Manifest, dat tot de wijdst verbreide geschriften over de hele aarde zou behoren.

Na 1848 is Engeland, zoals voor zovele revolutionairen in die tijd, zijn toevluchtsoord, maar het is meer dan dat. Zoals hij zijn wijsgerige grondslag aan het Duitse idealisme ontleende, zoals Frankrijk hem in de sociologie en de geschiedenis inwijdde, werd Engeland het onuitputtelijke ideële en feitelijke reservoir, waaruit hij zijn economische kennis putte, daarin bijgestaan door de fabrikantenzoon Friedrich Engels, die het gezin Marx daar in Londen althans enige materiële basis verschafte. Want Marx, jarenlang vastgeketend aan zijn lessenaar in het Brits Museum en aan de schrijftafel thuis, stond vrijwel hulpeloos tegenover de vragen van de dagelijkse levenspraktijk. Er zit iets paradoxaals in, dat deze man, die zozeer overtuigd was, dat de materiële levensvoorwaarden in het grote historische ontwikkelingsproces de in laatste instantie beslissende zijn en dat de theorie niets is, wanneer zij zich niet in de praktijk bevestigt, zich zo volstrekt heeft opgeofferd aan de geestelijke en sociale roeping, die hij zich had gesteld. En toch is Marx' levenswerk, *Das Kapital*, dat temidden van onvoorstelbare ontberingen van hem en zijn gezin, waarin achtereenvolgens drie kinderen eenvoudig door ellende omkwamen, tot stand gekomen, terecht de persoonlijke uitdrukking genoemd van de diepste ervaring van een maatschappij, die daarin haar oordeel en haar vonnis vond.

Het Marxisme, wellicht de laatste gesloten, systematische sociale filosofie en politieke ideologie, komt hier niet aan de orde (Marx was trouwens geen „Marxist”), evenmin als zijn politieke werkzaamheid in en na de Eerste Arbeiders-Internationale. Noch, wat er in de eeuw na hem van zijn werk geworden is. Bij zijn dood zeide Engels terecht, dat Marx' naam door de eeuwen zou voortleven en ook zijn werk. Maar ons kan het niet onverschillig zijn, dat van alle aspecten, naar de kant van economie, sociologie, politiek, filosofie of geschiedenis, in onze tijd de leer van Marx omtrent de mens het sterkst de aandacht trekt. En in die mensleer, die anthropologie, waarvan de kern in Marx' Jeugdgeschriften te vinden is en waarin het verschijnsel van de mens-vervreemding een centrale plaats inneemt, betoont Marx, in welke variatie dan ook, zich in diepste wezen een humanist.

Het Humanisme van Marx is zeker niet zonder meer te identificeren met wat het moderne Humanisme bezielt en nastreeft. Maar in zijn, aan de Klassieke Oudheid ontsproten vrijheidspathos, dat hem in al zijn vezelen doortrikt, herkennen wij over alles heen de geestverwant, wiens devies: „te arbeiden voor de mensheid”, ons in eigen levenswerk bezielen kan.

B. W. SCHAPER.

Literatuur: W. Banning, *Karl Marx, Leven, leer en werk* (in Aulareeks, Utrecht 1960).